

Åtgärdsprogram för bevarande av kornsparv

(Emberiza calandra)

RAPPORT 5502 • DECEMBER 2005

Åtgärdsprogram för bevarande av kornsparv

(*Emberiza calandra* Linnaeus 1758)

Hotkategori: **STARKT HOTAD (EN)**

Åtgärdsprogrammet har upprättats av

Kurt Ivarsson,

Gäller tiden 2006-2010

NATURVÅRDSVERKET

Beställningar

Ordertel: 08-505 933 40

Orderfax: 08-505 933 99

E-post: natur@cm.se

Postadress: CM-Gruppen, Box 110 93, 161 11 Bromma

Internet: www.naturvardsverket.se/bokhandeln

Naturvårdsverket

Tel: 08-698 10 00, fax: 08-20 29 25

E-post: natur@naturvardsverket.se

Postadress: Naturvårdsverket, SE-106 48 Stockholm

Internet: www.naturvardsverket.se

Koordinerande myndighet:

Länsstyrelsen i Skåne län

Tel: 040-25 20 00

Fax: 040-25 22 55

E-post: lansstyrelsen@m.lst.se

Postadress: 205 15 Malmö

Internet: www.m.lst.se

ISBN 91-620-5502-X.pdf

ISSN 0282-7298-0282-7298

Elektronisk publikation

© Naturvårdsverket 2005

Tryck: CM Digitaltryck AB, Bromma

Layout: Press Art

Text och fotografier: Kurt Ivarsson

Bilden på framsidan visar Kornsparv, Hammars by
i Skåne, 27/7 2003.

Publiceringstillstånd för eventuella kartor, flygbilder, etc.

Förord

Åtgärdsprogrammet för bevarande av kornsparv (*Emberiza calandra*) har på Naturvårdsverkets uppdrag upprättats av Kurt Ivarsson. Det skall vara vägledande för berörda aktörers samordnade insatser för artens bevarande åren 2006-2010.

Naturvårdsverkets har i flera sammanhang, bl.a. ”Aktionsplan för biologisk mångfald” (1995) framhållit vikten av att utarbeta och genomföra åtgärdsprogram för hotade arter och biotoper. Att ta fram och inleda åtgärdsprogram för behövande arter utgör även explicita delmål i de av riksdagen beslutade miljö kvalitetsmålen *Levande sjöar och vattendrag, Hav i balans samt levande kust och skärgård, Myllrande våtmarker, Ett rikt odlingslandskap, Levande skogar och Storslagen fjällmiljö (prop. 2000/01:130 Svenska miljömål- delmål och åtgärdsstrategier)*.

Åtgärdsprogrammen är vägledande och inte formellt bindande dokument som innehåller en kortfattad kunskapsöversikt samt presentation av åtgärder som behövs för att förbättra artens/biotopens bevarandestatus i Sverige.

Åtgärdena samordnas mellan olika intressenter, varigenom kunskapen om och förståelsen för arten eller biotopen ökar. Förankringen av åtgärdena har skett genom samråd och en remissprocess där myndigheter, experter, kommuner och intresseorganisationer haft möjlighet att bidra till utformandet. I detta åtgärdsprogram har remissvar erhållits från ArtDatabanken, Sveriges Ornitologiska Förening, Skånes Ornitologiska Förening, LRF i Skåne, Ängelholms kommun, Uppsala universitet, Göteborgs universitet, Lunds universitet, Umeå universitet, Peter Öhrström, Paul Eric Jönsson, Falsterbonäsets Naturvårdsförening, Jordbruksverket. Naturvårdsverket tackar alla de som bidragit i processen att ta fram åtgärdsprogrammet.

Kornsparven är rödlistad i Sverige och placerad i hotkategorin Starkt hotad (EN) (Gärdenfors 2005). Fastställandet av detta åtgärdsprogram är ett led i ambitionen att förbättra informationen om bevarandearbetet för kornsparv. Det är Naturvårdsverkets förhoppning att programmet skall stimulera till engagemang och konkreta åtgärder på regional och lokal nivå, så att kornsparven kan återfå en gynnsam bevarandestatus.

Stockholm, december 2005

Björn Risinger
Direktör, Naturresursavdelningen

Fastställelse, giltighet och omprövning

Naturvårdsverket beslutade 2005-12-15 enligt avdelningsprotokoll Nr N145/05, 1 §, att fastställa åtgärdsprogrammet för kornsparv (*Emberiza calandra*) att gälla under åren 2006-2010, varefter det omprövas. Om behov uppstår kan åtgärdsprogrammet omprövas tidigare.

Innehåll

FÖRORD	3
FASTSTÄLLELSE, GILTIGHET OCH OMRÖVNING	4
INNEHÅLL	5
SAMMANFATTNING	6
SUMMARY	7
ARTFAKTA	8
Översiktlig morfologisk beskrivning	8
Biologi och ekologi	9
Utbredning och populationsstatus	12
Samhällelig status	14
Orsaker till tillbakagång och aktuella hot	14
VISIONER OCH MÅL	16
Vision	16
Bristanalys	16
Kortsiktigt mål	16
Långsiktigt mål	16
ÅTGÄRDER, REKOMMENDATIONER	18
Vidtagna åtgärder	17
Utvärdering av vidtagna åtgärder	18
Behov av åtgärder	20
Behov av ny kunskap	23
EKONOMI	25
ALLMÄNNA REKOMMENDATIONER TILL OLIKA AKTÖRER	25
KONSEKVENSER	27
BILAGA 1 FÖRESLAGNA ÅTGÄRDER	28
REFERENSER	29

Sammanfattning

Åtgärdsprogram för bevarande av kornsparv (*Emberiza calandra*) är ett vägledande dokument med förslag på åtgärder i syfte att öka beståndet och säkra arten som svensk häckfågel.

Kornsparven (*Emberiza calandra* L.) (*Miliaria calandra*) är en fältsparv bunden till jordbrukslandskapet. I Sverige är arten klassad som Starkt hotad (EN) enligt den svenska rödlistan (Gärdenfors 2005). Arten har minskat i hela nordvästra Europa. Kornsparv förekommer som häckfågel i två isolerade områden i södra Skåne. Beståndet omfattade vinterhalvåret 2002/2003 totalt ca 200 fåglar. Fågeln häckar på marken i jordbrukslandskapet. Hanen revirsjunger från ledningar, buskridåer och solitära träd. Kornsparven är i vårt land en stannfågel. Programmet omfattar åtgärder som gynnar fågelns överlevnad i landskapet, särskilt under vinterhalvåret.

Föreslagna åtgärder bygger på det arbete som sedan år 2000 praktiserats av Projekt Kornsparv och som visat sig framgångsrikt. För att öka fågelns chans till överlevnad vintertid föreslås fortsatt anläggande av ”vinterfält” - arealer sådda med vete, korn eller havre. Fält med otröskad säd erbjuder fågeln i de kända häckningsområdena i sydvästra respektive sydöstra Skåne. För att utröna möjligheten att återfå beståndet i ett tidigare utbredningsområde anläggs även vinterfält i nordvästra Skåne. Vidare anläggs under åtgärdsprogrammets första år, 2006, en permanent vall som sås in med viltfröblandning. I vallen placeras ”sångpinnar” som ska locka hanar att välja vallen som lämpligt häckningsrevir.

För att följa och öka artens framgång som häckfågel intensifieras övervakningen/ inventeringen av häckningsplatser. Häckplatser, reden, skyddas genom att områden runt boet undantas från slåtter/skörd.

Kornsparvens ungar föds huvudsakligen upp på insekter och därför framhåller programmet vikten av att landskapet erbjuder kantzoner, slänter, ängsmarker och helst även åkrar med blommande örter, rika på insekter.

Åtgärdsprogrammet omfattar åren 2006-2010. Information till markägare och allmänhet om artens existens och livsvillkor betonas som en viktig del för programmets framgång.

Summary

Action plan for conservation of the corn bunting (*Emberiza calandra*) is a guiding document with proposals for actions aimed at increasing the population and securing the species as a Swedish breeding bird.

The corn bunting (*Emberiza calandra* L.) (*Miliaria calandra*) is a field-dwelling bunting tied to the agricultural landscape. In Sweden the species is classified as Endangered (EN) according to the Swedish Red List (Gärdenfors 2005). The species has declined in all of northwestern Europe. The corn bunting occurs as a breeding bird in two isolated areas in southern Skåne. In the winter of 2002/2003, the population numbered a total of about 200 birds. The bird nests on the ground in arable farmland. The male sings his territorial song from wires, hedges and solitary trees. The corn bunting is a resident species in our country. The plan includes actions that promote the bird's survival in the landscape, particularly during the winter season.

Proposed actions are based on the work pursued since 2000 by Project Corn Bunting, which has proved successful. In order to improve the bird's chance of survival in the wintertime, the continued practice of establishing "winter fields" sown with wheat, barley or oats is proposed. Fields of unthreshed grain will be offered to the bird in its known breeding areas in southwest and southeast Skåne. In order to explore the possibility of re-establishing the population in a previous range, winter fields will also be sown in north western Skåne. Furthermore, a permanent ley sown with a mixture of wild seeds will be established in the first year, 2006. Song perches will be placed in the ley to attract males to choose the ley as a suitable breeding territory.

In order to follow and increase the breeding success of the species, surveillance and inventorying of breeding sites will be intensified. Breeding sites, nests, will be protected by exempting areas around the nest from mowing and reaping.

The corn bunting's chicks are raised mainly on insects, so the plan underlines the importance of a landscape that offers edge zones, slopes, meadowlands and preferably arable fields as well with flowering plants, rich in insects.

The action plan covers the years 2006-2010. The importance of information to landowners and the public on the species' existence and living conditions is stressed as an important ingredient for the success of the action plan.

Artfakta

Kornsparven *Emberiza calandra* L. (*Miliaria calandra*) är enligt den svenska rödlistan klassad som Starkt hotad (EN) enligt kriterium D, som innebär att populationen är mycket liten (Gärdenfors 2005).

Översiktlig morfologisk beskrivning

Beskrivning av arten

Kornsparven, den största av våra fältsparvar, är skyddstecknad som en lärka, mörkt gråbrun på ovansidan, ljusare under med bruna långsgående streck. Ben gulskära, klor mörka. Näbb gulaktig, med mörk rygg. Könen liknar varandra. Hanen 18-19 cm lång, varierar i vikt från 43 till 63 gram, honan normalt något mindre, viktvariationer från 35 till 47 gram. Vingspann 26-32 cm. Könsmogen som ettåring. Maximal ålder 10 år. Antal ägg per kull 4-6. Ruvningstid 12-14 dagar. Ungarna flygga efter 9-13 dagar.

Kornsparven har en färg som påminner om sånglärka och saknar lätt identifierbara kännetecken.

Taxonomi och nomenklatur

Linné gav 1758 kornsparven släktnamnet *Emberiza* och klassade därmed fågeln som en fältsparv bland andra. Artnamnet *calandra* syftar på fågelns likhet med lärkor. Sentida taxonomer (Voos 1977) kom emellertid att hänföra kornsparven till ett eget släkte *Miliaria*. Detta motiverades med att fågeln i utseende och ruggningsmönster avviker så från övriga emberizor att ett skifte av släktnamn bedömdes som nödvändigt.

Särskiljande ansågs bland annat vara, förutom ruggningen, att kornsparvens yttre stjärtpennor inte är vita, att näbben är grövre än övriga fältsparvars, att hanen saknar praktdräkt och därmed inte avviker i utseende från honan samt att denna normalt är mindre.

Genetiska studier (DNA-forskning) har nu emellertid visat att kornsparven, förutom ruggningsstrategin, visar ett nära släktskap med andra fältsparvar och därmed inte bör placeras i ett eget släkte (Andersson och Svensson 2003). Från och med den 1 januari 2004 är återigen kornsparvens släktnamn *Emberiza*.

Underarter

Kornsparven i Sverige tillhör nominatformen *Emberiza calandra calandra*. En underart *Emberiza calandra buturlini* förekommer i Kaukasus, Mellersta Östern och västra Asien.

Biologi och ekologi

Kornsparven är i Sverige bunden till det öppna kulturlandskapet. Fågeln väljer att placera sitt bo i växande gröda (med viss preferens för korn- och sockerbetsfält) i slåttervallar, ogrässträngar samt i naturbetesmark med kvarstående, inte nedbetade högror.

På ett av de få ställen där arten finns kvar i Sverige, vid Hammars by, öster om Ystad, bjudes fågeln ännu ett mosaiklandskap med ett jordbruk av relativt småskalig karaktär med vitt skilda grödor och mindre enheter. Åkrarna är ofta kringgärdade av örtrika rågångar uppförda av gräsvål, tång och torv. Pilar finns både som enstaka solitärträd och hamlade i sk pilevallar. I området finns riklig tillgång på naturbetesmark. Kraftledningar över fälten är vanliga. Luftledningarna används som sångplats. Vid samtliga 32 kända revir med häckande fågel i sydöstra Skåne säsongen 2004 fanns luftledningar. Även om hanen också sjunger och spelar från högror och stängsel återvänder han frekvent till de tämligen låga kraftledningar (distributionsledningar 10 000 volt) som löper mellan gårdarna. Högspänningsledningar (40 000-130 000 volt) tycks inte attrahera fågeln.

Vid artens västligaste förekomst, gårdarna Fredshög och Västrabo vid Maglarp i sydvästra Skåne, i ett storskaligt åkerlandskap, sker biotopvårdande åtgärder såsom bevarande av bryn och lähäckar, sprutningsfria zoner samt örtrika, insektsrika strandängar mot Östersjön, vilket ger arten existensmöjligheter som landskapet i övrigt uppenbarligen inte gör (Kvarnbäck 2004).

Hanen hävdar revir från kraftledningar, stängsel, solitära träd och högror (allt som ger sikt och möjlighet till speluppvisning).

Ett normalstort revir är ca 5 hektar. Reviret bevakas nogsamt mot andra inträngande hanar och predatorer, såsom kråkfåglar, glador och brun kärrhök. Mindre hotfulla predatorer, såsom kråkfåglar jagas bort med en pilande, aggressiv flykt. Samma beteende uppvisas vid bortjagande av konkurrerande hanar. När glador och kärrhök närmar sig varnar hanen däremot oroligt, stillasittande (egna observationer).

Honfåglarna rör sig fritt över revirgränser vilket ger dem möjlighet att para sig med mer än en hane. Ett DNA-test av 44 boungar, utfört på en population på Yttre Hebriderna, visade att endast tre av ungarna hade annan fader än revirhävdamen. Å andra sidan är polygyni vanligt förekommande. Merparten av hanarna har emellertid ett monogamt förhållande (Glutz von Blotzheim m.fl. 1997).

Av 75 kontrollerade revir utanför Liverpool (Thompson & Gribbin 1986) hade 72 % av hanarna 1 hona, 19 % 2 eller 3 honor, medan 9% förblev oparade. Andelen revirhävdamer som inte lyckades få någon hona beräknades genomsnittligen vara ca 20%. Vid rik tillgång på lämplig föda över en större attraktiv areal, torde sannolikheten vara större att fler hanar får chansen att locka till sig parningsvillig hona. Kön fördelningen är normalt sett jämn.

Boet, vilket enbart byggs av honan, läggs direkt på marken och är en tämligen rustik skapelse flätat samman av torra grässtrån, invändigt fodrat med tagel. Honan lägger vanligen 4-5 ägg.

Vid relativt omfattande inventeringar år 2002-2004, har man funnit att först i slutet av juni, men framförallt i juli och första halvan av augusti, visar sig honorna med mat i näbben, ett säkert tecken på häckning. Vid denna tid har både höst- och vårsådd säd (mestadels korn) blivit tillräckligt hög för att dölja fågelns bo för överflygande predatorer, t ex, brun kärrhök som frekvent spanar av biotopen från häckplatser i Ingelstorps- och Hagestads mosse. Detta är den mest intensiva och framgångsrika häckningsperioden i södra Skåne.

En engelsk studie (Brickle-Harper 2002) visade att andrakull var ”extremt sällsynt” samt att få honor ”lade om efter boförlust”. Födobrist är en möjlig orsak, eftersom kornsparven under mer optimala förhållanden är känd som villig att lägga om och producera en andra kull. Forskning i Storbritannien visar att senarelagda kullar, oavsett var de ligger, producerar fler flygga ungar (Hartley-Shepherd 1994). Detta beror på flera faktorer. Dels ger växtligheten mer skydd, dels erbjuds vid denna tid mer föda. Även honornas val av föda till ungar i sydöstra Skåne pekar mot att fjärilslarver, larver av grön vårtbitare samt mjölk mogna kärnor av korn, som frekvent erbjuds ungarna, först vid denna tidpunkt är tillgängliga.

De vuxna fåglarnas föda

De vuxna fåglarna äter sädeskorn, frön och insekter. I norra Europa är kärnor från korn och vete huvudfödan under sommarhalvåret. När tillfälle ges äter de vuxna fåglarna insekter, tidvis kan en sådan föda överväga.

Födosöksbilden kan eventuellt vara starkt kopplad till artens försvinnande. Som det faktum att där f d kulturväxter som mållor ännu erbjudes kornsparven kan frön av arter som svinmålla och lungrot överväga i kosten. Andelen frön från dylika ogräs uppgick vid en undersökning av kornsparvsspillning i Uckermark/Brandenburg till hela 86% (Glutz von Blotzheim m.fl. 1997).

Fågelns förkärlek till frön av mållor kan tyda på att växter som svinmålla har funnits i fågelns ursprungliga utbredningsområde och beledsagat arten i dess spridning mot väster. Mållor liksom övriga ogräs bekämpas ofta med herbicider. Vilken betydelse mållor har för artens existens i det sydsånska kulturlandskapet är inte känt.

Insektsinslaget i kosten är inte obetydligt. Vivlar förekommer ofta i större utsträckning i spillning från kornsparv (Glutz von Blotzheim 1997). Kornvivel, äppelblomsvivel och randig ärtvivel förekommer i fågelns normala födosöksområden. Vivlarna klassas som skadeinsekter och bekämpas med pesticider. I vilken omfattning nämnda insekter ökat eller minskat inom det svenska utbredningsområdet är inte känt. Andra insekter som fågelns konsumerar i större omfattning är lövvivlar, jordlöpare och sädesbladbagge. I mindre omfattning äter fågelns också bladlöss, kantskinnbaggar och myror. Bland larver kan nämnas grön ekvecklare och ollonborre (Glutz von Blotzheim 1997). En undersökning av maginnehållet hos kornsparvar i Skottland (Goodbody 1955) visade att insekter är en viktig del av födan för vuxna individer. Av det totala maginnehållet fann man 77 kärnor av brödsäd, 6 övriga frön, 1 snäcka och 41 mindre skalbaggar. I en enda kornsparvsmage fanns 25 skalbaggar. Benägenheten att dryga ut den vegetariska dieten med animalisk föda varierar uppenbarligen mellan individerna.

Ungarnas föda

Under relativt torr och solig väderlek matas ungarna i början med animalisk föda. En undersökning i England visade emellertid att spannmål kan förekomma i ungarnas föda samtliga dygn i boet (Brickle & Harper 1999). Större ungar får även under goda väderbetingelser, då det är gott om insekter, en blandkost där halvmogna kärnor av stråsäd ingår. Andelen sädeskorn ökas med ungarnas ålder, sannolikt som en anpassning till vuxenkosten. Sädeslaget korn tycks vara ett förstahandsval och eventuellt avgörande för artens häckningsframgång.

Vid kallt och regnigt väder matas ungarna i större omfattning med kärnor från stråsäd och frön från gräs och högrörter (Glutz von Blotzheim m.fl. 1997). Detta kunde även iaktas i Skåne under den regniga sommaren 2004 (egen obs).

Ungarnas föda är synnerligen varierad. Här tycks kornsparven vara utpräglad generalist. Bytesvalet varierar efter tillgång och anpassas efter sommarens framskridande. Därtill ökar storleken på den erbjudna födan med ungarnas tillväxt. Under juni kan tvåvingar (t.ex. harkrankar, blomflugor och bromsar) dominera, medan födan under juli mer övergår till gräshoppor och vårtbitare, såväl larver som imago. Skalbaggar, fjärilar och spindlar är också viktiga beståndsdelar i ungfågelnas föda (Glutz von Blotzheim m. fl. 1997).

Vinterföda

Efter häckningen börjar kornsparven att samla sig i flockar. Ansamlingen ökar med hösten och tilltagande kyla för att vid midvintertid till synes omfatta samtliga fåglar i trakten. Stora flockar på 50-100 fåglar drar då fram under födosök (egna observationer från Hammar-Ingelstorp 2000-2004). Födosök sker på stubbåkrar, trädor, gräsmarker, halmhögar, dyngupplag samt vinterståndna högrörter i dikeskanter.

Där otröskade fält erbjuds blir ansamlingen synnerligen intensiv. Fågeln söker förutom kärnor av stråsäd, frön från gräs och örter även i viss utsträckning knopp av pil och sälj samt frö av ask (egna observationer).

Forskning i England visade (1995-97) att under tidig höst var stubbåkern den viktigaste födokällan. Mitt i vintern, när stubbåkerns spillsäd sannolikt var uppäten, sökte sig fåglarna till gräsmarker med betande djur. Under våren sökte de sig till nysådda fält med i första hand korn för att komma åt ytligt liggande sädeskärnor. Då kornsparvarna åt annat än kärnor från stråsäd var det i första hand frön från slidväxter (Brickle & Harper 2000).

Utbredning och populationsstatus

Utbredning i Sverige

Kornsparven är ursprungligen en sydryska, västasiatisk stäppfågel som med jordbrukets introducerande funnit nya biotoper och sökt sig väster- och söderut, för att under 1800-talet vara en väl etablerad fågel i stora delar av Europa. Kornsparven är stannfågel i Sverige, liksom i kustnära områden på kontinenten och de Brittiska öarna. Kornsparvsbestånd i centrala Europa

flyttar i större utsträckning än bestånd i västra och norra Europa. Ringmärkta fåglar från Polen och Tjeckoslovakien har återfunnits i norra Italien, och kornsparvar från vissa delar av Frankrike och Spanien sträcker över Gibraltarsund till Marocko, Algeriet (Cramp & Perrins 1994).

När fågeln först visade sig i Sverige är inte känt. När Linné 1749 gör sin skånska resa är arten väl etablerad i det sydligaste landskapet. Han finner den vid Barsebäck och konstaterar att ”kornlärkor sutto här allmänt på diken och vallar”.

Då lundazoologen Sven Nilsson i mitten av 1800-talet blickar ut över det skånska landskapet finner han fågeln i ”oräknelig mängd på Skånes slättbygd, der han hela året vistas...”. Under senare delen av 1800-talet tycks arten ha spritt sig till slättbygder i Halland, Bohuslän, Västergötland, Östergötland, Kalmartrakten och Öland. Omkring 1890 tycks kornsparven ha haft sin största utbredning i Sverige (Jönsson 1993).

Redan vid sekelskiftet, för hundra år sedan, uppmärksammades att arten börjat minska i landet. Minskningen fortsatte under 1900-talet. Under 1950-talet häckade fågeln sparsamt till sällsynt i Skåne, Halland, Bohuslän och Västergötland. I samband med bruket av betat utsäde var kornsparven under 1960-talet så gott som utgången ur den svenska faunan. När väl metylkvicksilvret förbjöds kring 1970 repade sig beståndet i Skåne men arten har inte återkommit i Blekinge eller Västergötland. Under 1980-talet häckade fågeln sällsynt och lokalt i norra, västra och södra Skåne. Under perioden 1989-99 konstateras som mest fem häckningar 1990, och sju 1999 samt inga alls 1992-93. Kornsparvens spås en osäker framtid som svensk häckfågel. (Jönsson 1982, 1988, Sveriges fåglar 1954, Sveriges fåglar 1990, Sveriges fåglar 2002).

Den negativa trenden har emellertid brutits och sedan häckningssäsongen 2001 har arten, i synnerhet i dess sydöstra utbredningsområde, öster om Ystad, noterat en markant ökning. Se vidare kapitlet: *Åtgärder och rekommendationer*.

Säsongen år 2003, häckade kornsparven inom två separata områden i södra Skåne. I det ena, vid Fredshög, väster om Trelleborg hävdade 3 hanar revir och 6 honor sågs som fick fram 4 kullar (Öhrström 2003). Det andra, det sydöstra området, sträcker sig från byn Hammar öster om Ystad, i norr till Ingelstorp och i öster till Hagestad mosse. Här hävdade ca 20 hanar revir, minst 10 honor sågs matande ungar. Det troliga antalet honor kan dock vara 13-15 fåglar (Ivarsson 2003).

Huruvida de ovan nämnda uppgifterna säger något bestämt om det totala svenska beståndet är svårbedömt eftersom vinterpopulationen 2002-03 uppgick till ca 75 fåglar, ett antal som under sommartid inte kunde avläsas i förekomsten av häckande fåglar.

Det kan inte uteslutas att strykande fåglar från populationer på andra sidan Östersjön har sällat sig till det sydskaanska vinterbeståndet, som vintern 2003-2004 ökat till minst 160, noterat vid räkning den 9 januari 2004. Den totala vinterpopulationen var sannolikt ca 200 individer. Något belägg för eventuell inströmning av friskt blod vintertid från andra populationer finns dock inte. Emellertid förekommer ströfynd av enstaka fåglar, företrädesvis under häckningstid, i övriga delar av landet, som längst i norr, i Västerbotten i juli 2002 (SOF 2003).

Kornsparven i övriga Europa och västra Asien

Kornsparvens status i Europa visar liksom i övriga delar av utbredningsområdet en splittrad bild (BirdLife International 2004).

Arten minskar i de flesta länderna men visar en ökning i en handfull. Det totala beståndet i själva Europa beräknas till minst 7,9 miljoner par. Under åren 1990-2000 minskade populationen i Europa och Turkiet med 10 procent. Arten minskar även i länder som Frankrike, Italien, Grekland, Belgien och Holland.

I Storbritannien, där arten är väl undersökt, krympte beståndet med 88 procent under perioden 1970-1999. År 2000 beräknades antalet par till mellan 8 500 och 12 200 med tendens till fortsatt minskning. På Irland är beståndet utslaget.

Ännu stabila populationer finns i Portugal, Polen, Bulgarien, Slovakien, Ungern, Cypern, Albanien, Makedonien och Azerbajdzjan. Utvecklingen för kornsparven i Spanien, vars bestånd 1992 uppskattades till mellan 1,4 och 4,3 miljoner par, är oklar. Arten ökar främst i östra Europa, mest påtagligt i Rumänien (bestånd 940 000 – 1,2 miljoner par) men även i Tjeckien, Moldavien och Österrike.

För det svenska beståndets vidkommande är det viktigt att notera att någon påspädning från närområden såsom Bornholm inte står till buds, eftersom kornsparv numera saknas där (Hansen, brev 2003). Däremot kan den positiva trenden i övriga Danmark få betydelse (om den inte redan har det). Från ett beräknat antal på ca 31 000 par, 1993-94 (Grell 1998) och en iakttagen stabilisering under 1990-talet noteras det danska beståndet nu till 40-60 000 par (BirdLife International 2004). Jordbruksmark som ställts om, eller lagts i träda, antas ha varit huvudorsak till beståndsökningen.

Aktuell hotstatus

Vid ArtDatabankens rödlistbedömning 1999, då kornsparven klassades som akut hotad, uppskattades det svenska beståndet till max 10 par. Vid den senaste listningen 2005 har arten klassats ned ett steg till starkt hotad.

Samhällelig status

Fridlysningsbestämmelser

Kornsparv är i Sverige fridlyst enligt jaktlagstiftningen.

Fågeldirektivet

Kornsparv omfattas av Fågeldirektivets generella skyddsbestämmelser.

Orsaker till tillbakagång och aktuella hot

Kornsparven är ”det gamla åkerlandskapets fågel” (Jönsson 1993). Kornsparven är ett tydligt exempel på att intensifieringen av jordbruket leder till minskad variation av habitat och därmed förlust av biologisk mångfald.

Konkret har detta tagit sig uttryck i bland annat nya grödor och ändrade brukningsformer; skifte från vår- till höstsådd samt allt större sammanhängande jordbruksenheter har skapats. Arealen klövervallar och betesmarker har minskat avsevärt liksom öppna diken rika på ogräs har ersatts av täckta rörelningar. Gården, rågångar, vägkanter, mangelgravar och andra sk brukningshinder har tagits bort för att minska ogrässpridningen och öka framkomligheten för allt större jordbruksmaskiner. Modern tröskning och lagerhållning ger mindre spillsäd. Ersättningen av draghästar har resulterat i att inga osmälta kärnor av havre lämnas i dyngupplag eller vägs spill. Effektiv frörensning samt kemisk bekämpning av oönskad gröda och insekter har ytterligare reducerat tillgången på föda för både ungar och vuxna fåglar.

Att försöka uppskatta de olika hotens bidragande del till artens tillbakagång torde vara tämligen ogörligt. Ingen orsak är mer tydlig eller framträdande än någon annan. Bilden av det förändrade jordbrukslandskapet är komplex och vi tvingas med nödvändighet endast nöjaktigt försöka beskriva förändringen.

Bilden av det för arten ogästvänliga jordbrukslandskapet är entydig i den norra delen av Europa där arten minskar eller helt har försvunnit. En mycket omfattande kartering av kornsparvens utbredning utfördes i Thüringen åren 1994-99 där man följde upp 500 revir. Det visade sig att där merparten av häckningar förekom erbjöds fåglarna ett landskap med god tillgång på partier av ruderatmarker eller extensivt utnyttjade beten. Andra biotoper med kornsparv var åkermarker med dungar och kantzoner med utvecklade bryn. Endast ett fåtal kornsparvsrevir fanns på intensivodlade marker utan ruderatpartier, bryn eller dungar. Trädor, bryn och extensivt utnyttjade arealer fann man viktiga både för bobygget och tillgången på föda för ungfåglarna (Landschaftsplege und Naturschutz in Thüringen 2001).

Användande av kemiska bekämpningsmedel är i grunden troligen negativt för arten. Trots detta har arten ökat i sydöstra Skåne, där de flesta lantbrukarna använder kemiska bekämpningsmedel, från ca 10 revir år 2000 till 32 revir år 2004 och i vinterflock från ca 50 fåglar till minst 160 fåglar år 2004. På vilket sätt populationsutvecklingen påverkats av bekämpningsmedel är dock oklart.

För övervintrande populationer har tillgången på föda vintertid uppenbarligen varit (och är) en avgörande faktor för artens existens. Det för fågeln normala sättet att skaffa vinterföda i ett ålderdomligt landskap, när stubbåkrar var snötäckta, var att söka sig till de ångande, snösmältande, gödselstackarna samt till städernas hästspilling. Där fanns alltid rikligt med osmälta havrekärnor från arbetshästarna. Numera utfodras hästarna mestadels med havrekross som inte lämnar efter sig några rester som kan bli till fågelföda. Än i dag ser man vid Hammar hur fåglarna kalla dagar – trots erbjuden vinterföda på näraliggande otröskade fält – gärna söker föda i halmhögar och gödselupplag (egna observationer). Det är därför högprioriterat att etablera otröskade vinterfält.

Fortsatta och ökande hot är en ännu tydligare satsning på storskalig stråsädsodling i monokulturer, minskad djurhållning och minskat bete samt en ökad andel höstsådd, vilket minskar förekomsten av stubbåkrar. De stubbåk-

rar som förekommer idag lämnar dessutom en liten mängd spill på grund av effektivare tröskning. Forskning har visat på ett samband mellan fältstorlek och antal häckande par kornsparvar. Ju större fälten är, desto färre revir (Watts & Gillings 1995).

Risken för inavel på grund av populationens ringa storlek och eventuella isolering är ytterligare en möjlig hotfaktor.

Visioner och mål

Vision

Kornsparv förekommer som häckfågel i södra Sveriges jordbruksbygd i så stort antal, att arten bedöms ha en gynnsam bevarandestatus.

Bristanalys

Kornsparv finns idag som häckfågel enbart i Skåne. Arten är rödlistad (starkt hotad) och måste öka såväl sin populationsstorlek som sin geografiska utbredning för att uppnå gynnsam bevarandestatus.

Kortsiktigt mål

Senast år 2010 ska beståndet av kornsparv i sydöstra Skåne ha ökat både i numerär och utbredning– från nuvarande ca 40 revirhävande hanar till ca 75. Vid Fredshög i sydvästra Skåne skall en långsiktigt stabil population etableras så att den senast år 2010 har en numerär på 8-10 revirhävande hanar och årliga häckningar. Vinteransamlingen av fåglar i Skåne bör uppgå till minst 300 individer.

Långsiktigt mål

Till år 2020 ska åtgärderna ha resulterat i att livskraftiga bestånd av kornsparv etablerats i sydöstra och sydvästra Skåne, med tendens till spridning utmed hela södra delen av Skåne samt upp till Kullabygden, där arten hade sitt starkaste fäste till och med 1982. Beståndet bör då ha uppnått en numerär på 400-500 exemplar i vintersamlingar och 150-200 revir.

Åtgärder, rekommendationer

Vidtagna åtgärder

Två typer av åtgärder, med start häckningssäsongen år 2000, har vidtagits i området Hammar-Ingelstorp öster om Ystad. Dels skydd av reden under pågående häckning, dels vinterutfodring. Förutom aktiva, direkta åtgärder för att gynna arten bör man uppmärksamma det faktum att ett större fält öster Hammars by sedan år 2000 brukas enligt KRAV:s regler och sannolikt, bidragit till artens främjande genom att öka mängden tillgänglig animalisk föda för i första hand ungarna (Ivarsson 2000).

Skydd av bon

Skydd av bon har skett i samråd med lantbrukare. Därvid har vid ett tillfälle, år 2000, en vallodling (klöver-lusern) med flera kullar undantagits från slåtter. Vid häckning på konstbevattnade fält har, i samråd med brukaren, överenskommit att vid varje vattning köra i samma hjulspår (där förhoppningsvis inga bon finns). Inför slåtter av vall har samråd skett mellan lantbrukare och artvaktare som, efter granskning av arealen att ingen häckning förekommer, kunnat ge klartecken för slåtter.

Omvänt har bon markerats med käpp och markägaren kontaktats då bon hittats i vall och en mindre areal runt boet har lämnats oslagen. I fält med potatis, korn och betor har boet också markerats och brukaren har då undvikit besprutning i boets närhet. Ersättning till brukaren har utbetalats, bland annat av WWF.

Andelen bon som skyddats varierar från år till år. Den mest radikala, men även dyraste skyddsformen är att köpa in hela vallar där hanar markerar revir. Detta gjordes sommaren år 2000. Senaste säsongen, år 2004, skyddades ett bo i potatisodling (från besprutning), ett bo i vall (från slåtter), 1-2 bon i betfält (från besprutning mot ogräs). Exempel på andra skyddsåtgärder var överenskommelse med lantbrukare (1 fall) att inte ogräsbekämpa den ogräsrika markväg där en kornsparvhona hämtade föda till ungarna. Betydelsen av dylikt skyddsarbete är svårt att kvantifiera men ju mindre en population är desto större värde har självfallet varje räddad kull.

Vinterutfodring

Vinterutfodring startade säsongen 2001-2002. Otröskade fält med vete lämnades medvetet kvar hela vintern som föda åt fåglarna. Dessa marker i Ingelstorps socken, lockade i december 2001 till sig drygt 40 kornsparvar. Därtill spreds ca 200 kg korn och vete, som ett extra tillskott på de ibland tämligen snötäckta f d vetefälten. Totalt sågs ca 50 kornsparvar i området öster om Ystad, ett antal som då sannolikt motsvarade den svenska populationen. Inför vintern år 2002-2003 erbjöds fåglarna de första för ändamålet anlagda fälten. På fastigheten Ingelstorp 103:2 såddes ett tunnland vete och lika

mycket havre, därtill gjordes insådd av klöver. Kornsparvsfält nummer två blev ett halvannat tunnland stort fält med korn på gården Hammar 13. Fältet undantogs från tröskning och i båda fallen ersattes markägaren med marknadmässigt belopp. Fälten lockade minst 75 kornsparvar (Ivarsson 2003).

Vintern 2003-2004 erbjöds kornsparven fält i samma trakt. Vid Ingelstorp 1,5 tunnland havre/vete och vid Hammar 1 tunnland med blandning av korn, havre och ärter. Vid Hammar räknades som mest ca 120 fåglar och ansamlingen vid Ingelstorp torde ha varit i närheten av samma antal. Ett minimiantal är de ca 160 fåglar som sågs vid en samtidig räkning på de båda lokalerna den 9 januari 2004. Vinterstammen av svenska kornsparvar torde vara omkring 200 individer, i den mån inga vinterstrykare/nordflyttare från andra sidan Östersjön sällat sig till ansamlingen.

Utvärdering av vidtagna åtgärder

Det sedan år 2000 pågående artbevarandearbetet med inventering av häckrevir och skydd av häckplatser (bon), liksom erbjudandet av odlade grödor avsedda som vinterfoder, har visat sig framgångsrikt och har på kort tid, ett fåtal år, kraftigt ökat numerären av skånska häckfåglar. Åtgärderna bör fortsätta som ett akutarbete, där medel årligen anslås, både till eventuella inköp av grödor, eller delar av, samt till bearbetning och sådd av fält avsedda som vinterfoder. Det påbörjade arbetet har visat sig effektivt och kan därmed stå som mall för det kortsiktiga målet att förutsättningslöst öka beståndet av kornsparvar i det skånska kulturlandskapet.

Häckningsområdet

Uppenbarligen är trakten vid Hammar-Ingelstorp-Hagestad gynnsam för arten. Den kustnära marken med milda vintrar är tämligen mager och sandig. Utmed Hammars ränna, Ingelstorps och Hagestads mosse finns vida naturbeten, ängsmarker med goda inslag av örter och gräs. Utmed kustvägen finns en mosaik av mindre åkrar med ett varierat utbud av grödor; ärter, havre, vete, råg och korn, potatis, betor, vallar och trädor, samt i trakten av Peppinge, vissa köksväxter såsom lök, morötter och palsternacka. Inte minst den sistnämnda grödan erbjuder, liksom korn, betor och potatis ett för arten attraktivt predatorskyddande "krontak". I området Löderup-Hagestad finns fröodlingar som i varje fall efter skörd ger ett spill som lockar till sig frätande fåglar.

I söder reser sig Hammars backar med naturbeten och stort inslag av blommande örter. Djurhållning av köttdjur förekommer i tämligen stor omfattning både på backarna och de före detta mossmarkerna utmed Hammars ränna.

Trots de till synes goda betingelserna så fortsatte kornsparven att minska även i artens sista säkra häckningsområde i Sverige. Då kornsparven år 2000 klassades som akut utrotningshotad (Gärdenfors 2000) var det överhuvud taget osäkert om årlig häckning förekom.

De vidtagna åtgärderna, med bland annat skydd av bon under häcknings-tid, har säkerligen en gynnsam effekt då artens numerär är ringa.

Risken att predatorer söker sig till vinterfälten är uppenbar men eventuellt bortfall av individer vägs troligen upp av en ökad överlevnad som fälten möj-liggör. Sparvhök har vid ett flertal tillfällen setts passera fälten varvid kornsparvarna flyger upp i splittrade flockar. Inte vid något tillfälle har höken lyckats ta byte. Sannolikt eftersom det öppna landskapet inte erbjuder höken det överraskningsmoment den behöver för lyckosam jakt. Någon minskning av vinterflockarnas storlek, från första ansamling i slutet av december till mit-ten av mars, har inte noterats (egna observationer).

Klimatförhållanden

Torrt och soligt väder betyder mer insekter och färre sniglar (arten röd skogssnigel, har i Mellaneuropa visat sig vid fuktig väderlek vara en svår pre-dator på mindre boungar). Vid gynnsamma väderförhållanden under juli månad, som är den främsta häckningsperioden, blir det en positiv påverkan på artens populationstillväxt.

Normalnederbörd i trakten (noterad i Ystad) är för juli månad 68 mm. Juli 1998 var extremt våt med 127,9 mm. Tre sannolika häckningar notera-des det året i södra Skåne. Sedan juli 1999, då endast 23 mm uppmättes, har juli varit torrare än normalt. År 2000 föll 32,2 mm. År 2001 22,3 mm. År 2002 41,9 mm. År 2003 54,2 mm. Den senaste siffran indikerar en tämligen våt månad. Detta till trots var av allt att döma häckningen mycket fram-gångsrik för arten, både vid Fredshög och i sydöstra Skåne. Nederbörden föll emellertid huvudsakligen under tre dagar, 4-6 juli, medan merparten av de iakttagna kullarna matades under månadens senare och torrare hälft.

Vinterfödan

Mycket talar för att brist på föda vintertid har varit – och fortfarande är – den mest avgörande faktorn för artens minskning (Ivarsson 2004). Det är också en vanligt förekommande uppfattning bland forskare, att knapphet på föda vintertid orsakad av ändrade bruksformer inom jordbruket sanno-liket varit en viktig faktor för artens drastiska minskning i norra och västra Europa (Robinson 1995, Watts & Gillings 1995). Erfarenheten från de i Ystadtrakten vidtagna åtgärderna styrker den uppfattningen. Alltsedan vin-tern 2001 då rikligt med föda erbjöds fåglarna på två vetefält, som av en till-fällighet inte blivit tröskade, har beståndet ökat kraftigt. I siffror från ca 50 fåglar i vintersamling år 2001 till ca 200 exemplar år 2004.

Enbart det faktum att i princip hela den svenska populationen av arten söker sig till de erbjuda vinterfälten med otröskad säd är ett utslag av att födan är eftertraktad och sannolikt inte går att finna i tillräcklig mängd på annan plats.

Anmärkningsvärt är också att vinterfält som överförts till träda, och där-med erbjudit fortsatt tillgång på föda, lockar fåglar till födosök även när häckningssäsongen inletts.

En annan iakttagelse av vikt gjordes i november/december 2002 då en flock på ca 20 kornsparvar sökte sig till en stubbåker norr Ingelstorps mosse.

Fältet erbjöd en onormal mängd vetekärnor sedan tröskningen delvis misslyckats på grund av för snabb körning. Det exceptionella förhållandet gav onekligt många fåglarna en chans – men säger också något om hur effektiv tröskningen nuförtiden normalt är.

Behov av åtgärder

Den inriktning för svenskt jordbruk som uttalas i de 15 miljö kvalitetsmålen som riksdagen antog den 28 april 1999 torde – i den mån de uppfylls – kunna lägga grunden för återkomst av kornsparv i större delar av dess forna utbredningsområde. Det heter bland annat i avdelningen *Ett rikt odlingslandskap* att: ”Målet innebär att vi inom en generation ska ha åkermark med ett välbalanserat näringsstillstånd, bra markstruktur och mullhalt samt så låg föroreningshalt att ekosystemens funktioner och människors hälsa inte hotas. Odlingslandskapet ska brukas på ett sådant sätt att negativa miljöeffekter minimeras och den biologiska mångfalden gynnas..”. Vidare att: ”Mängden småbiotoper i odlingslandskapet skall bevaras i minst dagens omfattning i hela landet. Senast år 2006 skall en strategi finnas för hur mängden småbiotoper i slättbygden skall kunna öka”. Avsikten med bevarandet och återskapandet är att vända den negativa trend som Artdatabanken redovisat för arter knutna till odlingslandskapet.

Länsstyrelsen har det övergripande ansvaret för att åtgärdsprogrammet genomförs. Artväktare/inventerare genomför efter kontakt med markägare/brukare m fl programmets åtgärder. Avtal om ersättningar sluts mellan Länsstyrelsen och brukaren.

Akutåtgärd – vinter

Otröskade vinterfält till kornsparvarna skall ses som en akutåtgärd som bör erbjudas fåglarna till dess att man funnit och jordbruket praktiserar brukningsformer som möjliggör för arten att överleva även vintertid.

Vid anläggning av vinterfält är det viktigt att de placeras i närheten av skyddande träd, helst täta buskigare ridåer, som både erbjuder fåglarna god sikt ut över landskapet (koll på predatorer) samt skydd nattetid. Finns inga träd nära bör i varje fall en kraftledning löpa över fältet eller i dess omedelbara närhet. Erfarenheten från vinterfälten i sydöstra Skåne visar att kornsparven i betydligt mindre omfattning lockas till vinterfält som varken har luftledningar eller träd och/eller buskar i närheten (egna observationer).

Under åtgärdsprogrammet, som blir en fortsättning och utökning av det arbete som inleddes år 2000 av artväktaren för kornsparv i samråd med Skånes Ornitologiska Förening, omfattar fem år med början år 2006. Under ÅGP anläggs vinteråkrar i samråd med lantbrukare i artens nu kända häckningsområden Hammar-Ingelstorp i Ystads kommun och vid gården Fredshög i Vellinge kommun. Så snart en under tiden pågående inventering visar att arten etablerat sig (revirhävdande hane) i annan del av landskapet ska även där erbjudas fält med otröskad säd.

Val av sädeslag

Tre sädeslag har hittills erbjudits kornsparven på vinterfälten; vete, korn och havre. Samtliga äts av fåglarna, möjligen med viss preferens för havre och korn. Vete är dock en viktig gröda eftersom strået är ståndaktigare (i synnerhet vårsådda fält) än övriga och erbjuder fåglarna tillgänglig föda även om marken täcks av ett tämligen djupt snölager. Korn och havre tyngs lättare ner men ger å andra sidan kornsparven större möjlighet att äta utan att klänga på strån, något fågeln är föga duktig på och i görligaste mån söker undvika.

Akutåtgärd – sommar

Här gäller att i första hand skydda redan. Tidigare slåtter och ensilering har enligt många bedömare bidragit till artens minskning. Täta huggningar av vallar omintetgör häckning i den för arten uppenbarligen lockande miljön. Vallarna är ofta tät, ger både skydd mot predatorer och rikligt med animalisk föda åt ungarna. Redan som placeras i stråsåd, betfält, köksväxter (som paltternacka) och i betesmarker är inte på samma sätt hotade, eftersom skörd där normalt inträffar efter avslutad häckning.

Häckning i slåttervall kan skyddas genom att antingen hela vallen eller del av den (närmast boet) undantas från huggning. Att konstatera häckning är en grannlaga åtgärd, då det är svårt och tidsödande att fastställa var redet är placerat. Ett hinder är just vallgrödans täthet som gör det svårt att finna redet samt gör varje bosök till en fara för fåglarna (boletaren måste vara uppmärksam på överflygande kråkfåglar och själv undvika att komma i redets omedelbara närhet).

Nätverk

Under pågående ÅGP bör ett nätverk av ornitologer, under ledning av artvaktaren/inventeraren, byggas upp. Ett arbete som redan påbörjats men som måste utökas när nya revir etableras. För observatören gäller det att ta kontakt med markägare/arrendator, innan man ger sig in på bosök i växande gröda. När man konstaterar/misstänker häckning bör ett väl tilltaget område (minst 15 meter radialt från redet) undantas från slåtter. Brukaren ersätts vid eventuell förlust enligt marknadsmässiga normer. Boets närhet utmärks med käpp eller enkel vimpel.

Önskvärt är även att observatören, i samråd med brukaren, tar på sig att före slåtter spana av biotopen för att utröna huruvida någon kornsparvshona valt att häcka i fältet. Det är också en tidsödande uppgift, eftersom vissa revir är så stora att den sjungande hanen sällan – eller till synes aldrig – visar sig i boets närhet.

Ännu ej prövade åtgärder

Det akuta programmet kan utökas med ännu oprövade åtgärder som torde kunna bidra till artens stärkande. I samtliga fall bör miljöstödet utgå.

1. Kornsparvens tidigare släktnamn *Miliaria* betyder ungefär *hirsätaren* (Tyrberg i brev) och antyder det faktum att fågeln gärna äter just hirs. Känt är också att mållor (se kapitlet om Ekologi & biologi) kanske är

något av fågelns ursprungliga föda. Hirssorter finns som ogräs i södra Sverige och skulle kunna sås in på ruderatmarker där fågelns förekommer. Än mer lämpligt är kanske att så in rismålla *Quinoa*, som redan i mindre omfattning odlas i trakten av Kristianstad (Björnberg i brev). Eftersom rismålla fryser bort vintertid och därmed inte blir ett permanent ogräs, kan den sås in som sommar-/höstfoder i fältkanter och på vändytor.

2. *Kantzoner*, som anläggs utmed vattendrag för att minska närsaltsläckage från åkermark, kan göras mer attraktiva för kornsparv och andra arter i jordbrukslandskapet genom att stråsäd sås in i den övriga marktäckande grödan, samt får stå kvar över vinterhalvåret. Överenskomelse om dylik åtgärd måste ske i samråd mellan brukaren och kommun eller den myndighet med vilken avtal slutits.
3. *Trädor* kan erbjuda kornsparven både skyddad häckterräng och vinterföda, i den mån de högrörter som där utvecklas under sommaren inte behöver slås vid bestämt datum. Här fordras ändrade bestämmelser för brytningsdatum, alternativt undantagsregler för trakter/områden där arten är etablerad. Under tiden 15 maj – 15 augusti bör trädan lämnas orörd.
4. *Vinterremсор*. En långsiktig lösning på problemet med brist på vinterföda är att erbjuda lantbrukare miljöstöd för att undanta en viss procent av stråsädsarealen från tröskning. Stödet bör utgå för havre, korn och vete. Önskvärt är att samråd sker med artväktare/inventerare, så att man får ett blandat utbud av ”vinterremсор” i varje trakt. Inga särkrav behöver ställas på odlingsförfarandet, även konventionellt odlade grödor accepteras av fågelns. En remsa om 5–10 meters bredd och 50 meters längd kan vara ett lämpligt utgångsmått. Här är dock plats för individuella anpassningar och variationer.
5. *Pilevallar, buskridåer, solitära träd, stengården, gravhögar* är inslag i kornsparvens landskap och viktiga för arten. Tillstånd för att röja bort sådana småbiotoper bör inte lämnas där kornsparv finns eller kan antas etablera sig. Skyddshäckar och nya pilevallar bör anläggas.
6. *Familjejordbruk, mindre enheter*. Brukningsformen bör få generöst stöd eftersom den är en viktig faktor för biologisk mångfald.
7. *Spridningszoner, våtmarker, biologiska ”öar”*. Viktiga småbiotoper för biologisk mångfald bör skapas även i fullåkersbygder.

Attitydförändring

Attitydförändring som på sikt kan vara av vikt för kornsparven är att:

1. Synen på ogräs förändras. Ogräs i ruderatmarker, dikeskanter och till viss del även i odlad gröda är inget för markägaren att skämmas för utan ska ses som medvetet ansvarstagande för biologisk mångfald.

2. Djurhållning i mindre enheter, familj jordbruk, ängs- och hagmarksvård bör få status som medel, verktyg, för att uppnå hållbar utveckling och biologisk mångfald.

EU:s jordbrukspolitik

Nära hälften av Europas landyta, eller 5 miljoner kvadratkilometer, är jordbruksmark. Därmed är dess betydelse som livsmiljö avgörande för en mängd av kontinentens fågelarter. Forskning har visat (BirdLife International 2004) att 70% av de 173 arter som är beroende av odlad mark, på de senaste 30 åren minskat till nivån ”hotade”. Kornsparven är en av de drabbade.

En omfattande reformering av EUs jordbrukspolitik pågår. Många av tillämpningarna av CAP styrs på ett nationellt plan. Detta gäller särskilt integrationen av miljöfrågorna. Således är det av stor vikt att medlemsländerna själva arbetar för att främja den biologiska mångfalden inom jordbruket och därmed även för kornsparven.

Behov av ny kunskap

Vinteransamlingen av fåglar är både förbryllande och alarmerande. Förbryllande då antalet, kanske 200 individer, borde kunna avläsas även i sommarlandskapet. Det är av vikt att ta reda på ursprunget hos individerna i vinterflockarna för att få en bättre bild över spridningsmönstret. För att utröna detta krävs både ringmärkning (helst även med färgringar) samt en intensifierad inventering under de fem somrar som ÅGP i första hand omfattar. Frågeställningar som väntar på svar är: Söker sig fåglarna i västra Skåne också till vinterfälten i sydöstra Skåne? Häckar ungfåglarna inom det kända utbredningsområdet eller söker de sig till perifera nya lokaler?

Det svenska beståndets val av föda bör bli undersökt, eventuellt med vissa av de metoder som ligger till grund för uppgifterna om födoval, vilka finns redovisade i programmet under rubriken Födan. Forskning saknas på svenska kornsparvars val av föda.

Det är ett alarmerande faktum att så mycket som talar för att artens tillbakagång handlar om att det nuvarande skånska kulturlandskapet, under normala förhållanden inte erbjuder tillräckligt med vinterföda för att vidmakthålla arten. Här fordras nya grepp, nya idéer, för att åstadkomma brukningsformer som ger tillräckligt med föda åt de vintertrotsande svenska kornsparvarna.

Artens sårbarhet

Den sårbarhetsanalys som genomfördes på den svenska populationen av kornsparv (Skoog 2001), uppskattad till 35 individer, kom fram till slutsatsen att ”populationen inte är livskraftig och att artens framtid i Sverige inte är säker”. Ett avgörande skäl för utdöendet antogs vara en ungdödlighet på 75%, eftersom ”många dör när de lämnar boet och under sin första vinter på grund av svårighet att finna mat”. Författaren menar att ”stödfodring... skulle kunna vara ett första steg mot att återfå en livskraftig och växande population av kornsparv i Sverige”.

Efter utfodring under tre vintrar har beståndet av kornsparv ökat och en ny sårbarhetsanalys har genomförts under september 2004 utifrån samma metod som år 2001 och med utgångspunkt från det nu kända antalet fåglar (Reimer i brev 2004). Den visar att dödligheten för ungfåglar minskat från 75 till 70 % och för vuxna från 50 till 45 %. Författaren drar slutsatsen att ”under nuvarande betingelser med obegränsad mattillgång vintertid och större andel hanar som reproducerar sig, har arten en ljus framtid och risken att arten kommer att dö ut de närmaste 100 åren är 0” (Reimer i brev 2004). En förfinad metod för sårbarhetsanalys bör utvecklas.

Inventering

Förekomst och utbredning kartläggs varje år. Härigenom erhålls underlag för att bedöma om vidtagna åtgärder gett önskvärt resultat och när målen nås.

Information

Markägare som har kornsparv på sina ägor bör informeras. Kunskap om arten och dess förekomst bör spridas via LRF och Hushållningssällskapet. Det kan göras med information till massmedia och med föredrag/bildvisningar på möten (ex. vid årsstämman) med lokala LRF-avdelningar. Skriften ”*Goda exempel*” utgiven av Naturskyddsföreningen i Skåne, LRF och Hushållningssällskapet kan fungera som del i informationen om artens existens och behov. Information och informationsmaterial utarbetas och lämnas lämpligen av artväktare/inventerare, Länsstyrelse och Naturvårdsverk. Programmet trycks upp i minst 300 exemplar samtidigt som enklare informationsbroschyrer trycks upp.

Medel för rådgivning och information finns även inom miljö- och landsbygdsprogrammet samt KULM (kompetensutveckling av lantbrukare inom miljöområdet).

Ekonomi

Kostnader för åtgärder presenterade i detta åtgärdsprogram beräknas uppgå till:

	2006	2007	2008	2009	2010
Ersättning till markägare	30 000	40 000	45 000	45 000	50 000
Akutåtgärder (vid behov) (foderersättning till markägare med nya populationer)	5 000	5 000	5 000	5 000	5 000
Inventering (inkl reskostnader)	64 000	64 000	64 000	70 000	70 000
Studieresa	10 000	10 000			
Årsrapport	30 000	30 000	30 000	30 000	30 000
Summa :	139 000	149 000	144 000	150 000	155 000

Redovisade kostnader omfattar de åtgärder som finns redovisade ovan under perioden 2006 – 2010. Ersättning till markägare innefattar inköp av grödor (sådesfält som lämnas otröskade) samt vallar eller del av dem (som ej slås under häckningstid). Den ersatta arealens omfattning blir beroende av utvecklingen för arten. För startåret 2006, vars åtgärder blir normgivande för det fortsatta arbetet, anläggs 1 hektar vall, som lämnas oslagen till efter häckningens slut den 1:a september. Som vinterfoder sås två hektar i sydöstra Skåne, en hektar vid Fredshög i sydväst samt 1 hektar i nordvästra Skåne. Kostnaden är beräknad till 10 000 kronor för den inköpta vallen och 5 000 kronor per hektar sådd med vete.

Ersättningen till brukarna för de här föreslagna, prioriterade åtgärderna liksom för inventeringen, betalas av Länsstyrelsen med medel som anslås av Naturvårdsverket.

Allmänna rekommendationer till olika aktörer

Eftersom brist på föda vintertid, av allt att döma, är en avgörande faktor för artens fortlevnad bör allt göras för att undvika resursminskning:

1. Betydelsen av tillgång på stubbåker för födosök under vinterhalvåret kan inte nog framhållas. Så länge inte snö täcker marken tycks fåglarna ofta föredra stubbåkrar framför de erbjudna otröskade fälten, möjligen som ett utslag av att predatorer, närmast sparvhök, mera regelbundet söker sig till de otröskade grödorna där med tiden alltmer fältfåglar samlas och erbjuder lockande byte. Det tycks också som om stubbåkrar efter korngrödor erbjuder mer spillsäd än övriga fält. Därmed blir det än viktigare att f d kornåkrar blir kvar som stubbfält. Förutom kornsparv söker sig även bl a sånglärkor, snösparvar, pilfinkar och gulsparvar till kornstubben. I görligaste mån bör därför lantbrukare undvika välja f d kornåkrar för höstplöjning och sådd.
2. Man bör undvika att beskära samtliga pilar vid den årliga hamlingen. Knopp från pil äts av kornsparven. Där inte landskapsbildmässiga krav gäller bör träden få utvecklas fritt. Täta, förbuskade ridåer av sälg och pil ger både föda och skydd åt fåglarna.
3. Dikeskanter och åslänter undantas från ogräsbekämpning. Gällande förbud mot kemisk ogräsbekämpning intill vattendrag måste bli känt samt efterlevas.
4. Inför slätter bör brukaren ta kontakt med ansvarig observatör/artväktare för att denne ska kunna utröna huruvida kornsparv häckar på platsen.
5. Upplag av gödsel, där sådant förekommer, bör ske på stubbåkrar/trädor där även annan föda erbjuds. Utläggning ska ske i samråd med berörd kommuns miljökontor.
6. Önskvärt att lågspänningsledningar i områden där kornsparv häckar (och kan tänkas komma att häcka) får vara kvar som luftledningar.

Konsekvenser

Genomförandet av åtgärdsprogrammet syftar till att öka kornsparvens populationsstorlek och samtidigt öka artens spridning i södra Sverige. Kornsparven ska på sikt kunna leva och överleva i jordbrukslandskapet utan särskilda stödåtgärder.

Åtgärdsprogrammets effekter på andra rödlistade arter

Anläggande av åkerfält med vinterfoder gynnar arter som sånglärka, gulsparv och lappsparv liksom andra arter som snöiga vintrar besöker foderplatserna.

Betesmarker och träddridåer, som finns i landskapet idag, är en förutsättning för kornsparvens överlevnad. Markägare och brukare är informerade och medverkar i genomförandet av programmet. Detta gynnar också andra rödlistade arter.

Bilaga 1: Föreslagna åtgärder

Åtgärd	Län	Kommun	Lokal	Finansier	Genomförare	Kostnad	Planerat genomförande
Information till brukare	M	NV, SY, SO Skåne		Naturvårdsverket	Länsstyrelsen	10 000	2006-2010
Broschymaterial till brukare							2006
Vandringar mm (KULM)	M			KULM	Länsstyrelsen	-	2006-2010
Info-möten mm	M			Länsstyrelsen	Länsstyrelsen	-	2006-2010
Anläggande av fält med föda mm, ersättning till markägare	M			Naturvårdsverket	Länsstyrelsen	30 000	2006
						40 000	2007
						45 000	2008
						45 000	2009
						50 000	2010
Akutåtgärder (vid behov) (ersättning till markägare med nya populationer)	M			Naturvårdsverket	Länsstyrelsen	5 000/år	2006-2010
Inventering och uppföljning (inkl reskostnader)	M			Naturvårdsverket	Länsstyrelsen	64 000	2006-2008
						70 000	2009-2010
Studieresa	M			Naturvårdsverket	Länsstyrelsen	10 000	2007-2008
Årsrapport	M			Naturvårdsverket	Länsstyrelsen	30 000/år	2006-2010

Referenser

- Ahlén, I. & Tjernberg, M. 1992. *Artfakta. Sveriges hotade och sällsynta ryggradsdjur. Kornsparv*, sid 109-110. Databanken för hotade arter, Uppsala 1992.
- Andersson, B./Svensson, L. 2003. Holarktisk fåglar, Ny forskning förändrar den officiella artlistan. *Vår Fågelvärld*, 8/2003:6-12.
- Benton, Tim G., Vickery Juliet A., & Wilson, Jeremy D..2003. Farmland biodiversity: is habitat heterogeneity the key? *Trends in Ecology and Evolution* 4/2003
- Berquist, M. SOF 2002. *Fågelåret 2001*. Stockholm
- BirdLife International*. 2004-01-26 Towards a rural sustainable agriculture. http://www.birdlife.net/action/campaigns/farming_for_life/campaign.html
- BirdLife International*.
http://www.birdlife.net/news/pr/2004/11/birds_in_europe.html
- Brickle Nicholas W.& Harper, David G 1999. Diet of nestling Corn Buntings *Miliaria calandra* in southern England examined by compositional analysis of faeces. *Bird Study* 1999 46, 319-329.
- Brickle Nicholas W.& Harper, David G. C. 2000. Habitat use by Corn Buntings *Miliaria calandra* in winter and summer. *Ecology and Conservations of Lowland Farmland Birds*.
- Brickle Nicholas W.& Harper, David G. C.2002. Agricultural intensification and the timing of breeding of Corn Bunting. *Bird Studie* vol. 49, no. 3, p. 219-228.
- Busche, G. 1989. Niedergang des Bestandes der Grauammer *Emberiza calandra* in Schleswig-Holstein, *Die Vogelwarte* 35:11-20.
- Cramp, S.& Perrins, C. M.,1994. *The Birds of the Western Palearctic*. Vol.IX Buntings och New Warblers. Oxford University Press. s. 323-338.
- Ekman, S. 1922. *Djurvärdens utbredningshistoria*. Stockholm.
- Ekberg, B., & Nilsson, L. 1996. Kornsparv *Miliaria calandra* Skånes fåglar, sid 293-296. *Signum*, Lund.
- Fritz, Ö. 1979. *Fågelrapport för Öland 1979*. *Calidris* 9/1980 149-164. Förteckning över Sveriges fåglar.1954. Tredje upplagan. Sveriges Ornitologiska Förening. Stockholm.
- Glutz von Blotzheim, Urs N./Bauer, Kurt. M 1997. *Handbuch der Vögel Mitteleuropas*, Band 14 del 3, Grauammer, pp. 1857-1916. ALU-Verlag, Wiesbaden.

- Goodbody, I. M. 1955. *Field notes on the Corn Bunting: habitat and distribution in Aberdeenshire*. Scot. Nat. 67, 90-97.
- Grell, M.B. 1998. *Fuglenes Danmark*. Dansk Ornitologisk Forening. Gads Forlag.
- Gullander, B. 1975. *Linné i Skåne*, sid 255-256. Stockholm.
- Gärdenfors, U., Lindén, A., Nilsson, S. Petersson, B. & Ståhl, K. 1987. *Fåglar i Skåne 1986. Anser, suppl. 22*.
- Gärdenfors, U. (ed.) 2000. *Rödlistade arter i Sverige 2000 – The 2000 Red List of Swedish species*. ArtDatabanken, SLU, Uppsala.
- Harrison, C. 1982. *An Atlas of the Birds of the Western Palearctic*. London.
- Hartley I. R., Shepherd M. 1994. *Nesting succes in relation to timing of breeding in the Corn Bunting on North Uist*. Univ.Leicester UK.
- Helm, Christoffer. 2004. Corn Bunting *Emberiza calandra*. <http://www.eurobirding.co.uk> 2004-01-27
- Hjalte, K. 1969. Kornsparv. *Emberiza calandra* i Skåne 1965-1968. *Vår fågelvärld* 28: 124-129.
- Ivarsson, K. 2000. Kornsparven i sydöstra Skåne 2000. *Anser* 4/2000: 270-71.
- Ivarsson, K. 2001. Kornsparven i Skåne 2001. *Anser* 4/2001: 241-244.
- Ivarsson, K. 2002. Kornsparven i Skåne 2002. *Anser* 4/2002: 232-234.
- Ivarsson, K. 2003. Vinterutfodringen av kornsparv 2002-2003. *Anser* 2/2003: 110-112.
- Ivarsson, K. 2003. Kornsparven i Skåne 2003. *Anser* 4/2003: 280 -281.
- Ivarsson, K. 2003. Kornsparv *Miliaria calandra*. Fågelåret 2002. Stockholm.
- Ivarsson, K. 2004. Kornsparv. *Emberiza calandra*. SOF 2004. Fågelåret 2003. Stockholm.
- Ivarsson, K. 2004. Kornsparven i Skåne 2004. *Anser* 4/2004: 253-254.
- Jönsson, P.E. 1982. Skånska fåglar: Kornsparven. *Anser* 21: 213-222.
- Jönsson, P.E. 1988. Kornsparv *Miliaria calandra* L. Fåglar i jordbrukslandskapet. *Vår Fågelvärld*, Supplement. No. 12 Stockholm.
- Jönsson, P.E. Projekt 1989. Kornsparv – en presentation samt verksamhetsrapport för 1988. *Anser* 1/1989: 17-24.
- Jönsson, P.E. 1992. Kornsparven *Miliaria calandra* i Skåne 1990-1991 En projektrapport. *Anser* 2/1992: 101-108.
- Jönsson, P. E. 1993. Arter på fallrepet. *Skånes Natur* Årgång 80: 86-89.

- Kvarnbäck, O. 2004. *Goda exempel för biologisk mångfald i odlingslandskapet*. Lund.
- Lagerberg, T. 1937. *Vilda växter i Norden*. Stockholm.
- Landschaftspflege und Naturschutz in Thüringen 2001. *Verbreitung und Habitatwahl der Grauammer (Miliaria calandra) in Thüringen in den Jahren 1994 bis 1999*.
<http://www.biologenverband.de/fachinf.htm> (2003-07-04)
- Larsson, H. 1998. *Fågelåret 1997*, Stockholm.
- Lejon, H., Sjölund, K. F. Holmgren, T. 2000. *Fåglar i Skåne 1999*. Lund.
- Mason, C.F. and Macdonald, S.M. 2000. Influence of landscape and land-use on the distribution of breeding birds in farmland in eastern England. *J. Zoology*. London. 251:339-348.
- Nilsson, L. 2003. Kornsparven vid Fredshög under 13 år. *Anser 4/2003*: 278-79.
- Nilsson, S. 1858. *Skandinavisk fauna, Föglarna Band 1*, sid 449-454.
- Peach, Will J., Lovett Lucy, J. Wotton, Simon, R. Jeffs, Cath. 2001. *Countryside stewardship delivers ciril buntings (Emberiza cirilus) in Devon, UK*. Royal Society for the Protection of Birds. Bedfordshire.
- Rendahl, H. 1954. *Fågelboken. Sveriges fåglar i ord och bild*, sid 62-63. Stockholm.
- SOF 1990. *Sveriges fåglar. 2:a uppl.* Stockholm.
- SOF 2002. *Sveriges fåglar. 3:e uppl.* Stockholm.
- SOF 2003. *Fågelåret 2002*. Stockholm.
- Robinson R. 1995. *Corn buntings in winter*. Game Conservancy Trust, Hampshire.
- Rosenberg, E. 1953. *Fåglar i Sverige*, sid 62-63. Stockholm.
- Rudebeck, G. 1964. *Våra svenska fåglar i färg*, sid 658-659. Stockholm.
- Sandkvist, M. 2004. *The effect of winter cereals and landscape composition on local abundance of breeding farmland birds*. SLU Uppsala.
- Skoog, K. 2001. Har kornsparven någon framtid i Sverige? *Anser 2/2002*: 93-103
- Swash, Andy R. H., Grice, Phil. V & Smallshire, Dave 2000. *The contribution of the UK Biodiversity Action Plan and agri-environment schemes to the conservation of farmland birds in England*. Ecology and Conservation of Lowland Farmland Birds. British Ornithologists' Union, Hertfordshire.

- Svensson, L. 1978. *Sveriges fåglar*, Sveriges Ornitologiska Förening. Stockholm.
- Svårdson, G. & Durango, S. 1950. *Svenska djur Fåglarna*, sid 199-201. Stockholm.
- The Heritage Council* 2003.
<http://www.heritagecouncil.ie/publications/cornbunting/ch4.html>
- Thompson, D.B.A. & Gribbin; S. 1986. Ecology of Corn Buntings in N W England. *Brit. Ecol. Soc. Bull.* 17, 69-75.
- Tucker, G.M. 1994. *Birds in Europa Their conservations status*. Birdlife International.
- UK Biodiversity. Species Action Plan Corn Bunting (*Miliaria calandra*).JNCC 2001. <http://www.ukbap.org.uk/asp/UKPlans.asp?UKListID=457>
- Watts P. N & Gillings S. 1995. *Habitat selection and breeding succes of corn buntings in the Fens*. Game Conservancy Trust Hampshire.
- Öhrström, P. 2000. *Kornsparv vid Fredshög 1999*. Fåglar i Skåne 1999. Lund.
- Öhrström, P. 2000. Kornsparven vid Fredshög under 90-talet *Anser* 4/2000: 272-75
- Öhrström, P. 2003. Kornsparven vid Fredshög under 13 år. *Anser* 4/2003: 278-79
- Öhrström, P. 2004. Kornsparv vid Fredshög 2004. *Anser* 4/2004: 254-255.

Åtgärdsprogram för bevarande av kornsparv

(Emberiza calandra)

RAPPORT 5502

NATURVÅRDSVERKET
ISBN: 91-620-5502-X
ISSN: 0282-7298-0282

Åtgärdsprogram för hotade arter och naturtyper är vägledande dokument för olika viktiga aktörers samordnade arbete för arten där särskilda bevarandeinsatser behövs. Kornsparven är rödlistad som Starkt hotad i Sverige och häckar idag endast på några få lokaler i södra Skåne.

I slutet på 1800-talet hade arten sin största utbredning i Sverige och återfanns i slättbygder upp till Bohuslän, Väster- och Östergötland. Modernisering av jordbruket och främjandet av storskaliga, ensartade odlingar har fått kornsparven att drastiskt gå ned i antal. De effektiva brukningsmetoderna har bland annat försvårat för arten att få tag på tillräckligt med föda under främst vintern men även sommartid.

Etablering av otröskade vinterfält, skydd av reden och inventeringar är exempel på viktiga bevarandeinsatser för kornsparven. Åtgärdsprogrammet ger en kunskapsöversikt om arten, beskriver dess livsmiljö samt behoven av biotopskötsel, hänsyn, inventerings- och förstärkningsåtgärder.